

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

THE CONSTRUCTION PHASES OF İZMİR SARIKIŞLA

H. İbrahim ALPASLAN * - E. Aysu GÜLENC **

Makale Bilgisi

Başvuru: 11 Şubat 2019

Hakem Değerlendirmesi: 12 Şubat 2019

Kabul: 30 Mayıs 2019

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2019.19.002

Article Info

Received: February 11, 2019

Peer Review: February 12, 2019

Accepted: May 30, 2019

DOI Number: 10.22520/tubaked.2019.19.002

Özet

İzmir’de 1826-1829 tarihleri arasında inşa edilen Kışla-i Hümayun veya daha bilinen ismiyle Sarıkışla binası 1955 yılındaki yıkımına kadar hem konumu hem işlevi hem de nitelik ve niceliği açısından kentin en önemli yapılarından biri olmuştur. Ancak yapı hakkında etraflıca bilgilerin derlendiği bilimsel çalışmalar bu önemiyle kıyaslandığında oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi yapıya ait literatürdeki bilgilerin derlenerek zenginleştirilmesidir. Bu çerçevede yapı ile ilgili aktarımlar dikkatli bir süzgeçten geçirilerek bir araya getirilmiş, literatürdeki bazı çelişkili ve hatalı saptamalara da dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı da kaynaklarda genellikle kronoloji bilgisi olarak yapı ve yıkım tarihleri ile yetinilen yapının farklı inşai evrelerini tanımlamak ve bu evrelerin başlangıç ve bitiş noktalarındaki yapısal değişimlerin tarihlerine dair saptamalar yapmaktır. Genellikle dönem fotoğraf, çizim ve haritalarından yararlanılarak yapılan irdelemede yapının özellikle Konak Meydanı’na bakan kuzey kanadının 4 farklı evresi tanımlanabilirken, önceleri doğu kanadının ortasında olan ana girişin 19. yüzyılın sonlarına doğru kuzey kanadına taşındığı görülmektedir. 20. yüzyıl boyunca da bu kanat önemini devam ettirmiş, cümle kapısı ve subay mahfili gibi prestijli ve yapının genel mimari karakterinden daha özenli mahiyetteki eklerle gelişimini sürdürmüştür. Kuzey kanadının bu gelişiminin en önemli nedeni önündeki alanın mütevazı bir boşluktan Saat Kulesi’nin inşaatıyla birlikte prestijli bir kent meydanına dönüşmesi olmalıdır. Ne yazık ki yapının 1955’te yıkılması ile birlikte kent belleğinin bu önemli parçası kaybolmuş, ardında bıraktığı ve uzun zaman anlamını bulamayan boşluk bugün Konak Meydanı ve yakın çevresini içeren düzenlemenin içinde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Osmanlı İzmir’i, Askeri Mimari, Sarıkışla, Kışla-i Hümayun, Subay Mahfili, Konak Meydanı .

* Dr. Öğretim Üyesi, DEÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi ABD, e-posta: hibrahimalpaslan@gmail.com

** Şehir Plancısı, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Koruma Planlaması Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, e-posta: aysugulenc@gmail.com

Abstract

Kışla-i Hümayun, with more known name Sarıkışla was built between 1826-1829 in İzmir. It has become one of the most important building of the city both in terms of its location, function, quality and size, until its destruction in 1955. However, the scientific studies that contain detailed information about the structure are very limited compared to this importance. Therefore, One of the aims of this study is to compile and enrich the information in the literature about the building. In this context, studies related to the Sarıkışla have been carefully filtered and some contradictory and erroneous determinations in the literature have been pointed out. Another aim of the study is to define construction phases of Sarıkışla together with some assessments about the changes in the building at the beginning and end of each phase, while only the dates of initial construction and demolition are mentioned in existing literature. As a result of the research made by using the photographs, drawings and maps of the period, 4 different phases of the northern wing, overlooking Konak Square can be defined. It appears to have shifted to the northern flank of the main entrance towards the end of the 19th century, although it was originally on the eastern flank of the main entrance. During the 20th century, this wing continued its importance and continued its development with prestigious articulations such as main entrance “cümle kapısı” and officer loge “subay mahfili” with the more elaborate annexes of the general architectural character of the building. The most important reason for this development of the northern flank should be the transformation of the area from a modest space into a prestigious city square with the construction of the Clock Tower. Unfortunately, this important component of the urban memory was lost with the destruction of the building in 1955, and the meaningless gap that it left behind, still exists today within the reorganization project covering Konak Square and its surrounding.

Keywords: Ottoman İzmir, History of Military Architecture, Sarıkışla, Kışla-i Hümayun, Konak Square.

GİRİŞ

İnşaatının tamamlandığı 1829 yılından yıkıldığı 1955'e kadar 126 yıl kentin boyut olarak en büyük, konum ve işlev olarak da en önemli yapılarından biri olan Kışla-i Hümayun ya da daha bilinen adıyla Sarıkışla'nın bu önemi göz önüne alındığında hakkında yeterince çalışma ve yayın yapıldığını söylemek güçtür. Bir örnek olarak, tek bir yapı gibi algılanan Sarıkışla'nın aslında bir yapı topluluğu olduğuna değinen ve süreç içerisinde geçirdiği değişikliklere dair sağlıklı bir kronolojiyi içeren bir kaynak bulunmamaktadır. Tarihçiler neredeyse özellikle yapıya asgari düzeyde ilgi göstermiş, belki de bu ilgisizliğin bir sonucu olarak bu denli önemli ve göz önündeki binanın tarihçesi hakkında bile mümkün olamayacak tarihler öne sürülmüştür.

Fotoğraf 1 - Olasılıkla 1938 sonrasına ait bir fotoğrafta Konak Meydanı'ndaki bir bayram kutlaması. Fotoğraf (Yılmaz 2007: 69) / *A feast celebration in Konak Square, probably in a post-1938 photograph.*

Kentin merkezinde, 19. ve 20. yüzyılı içeren süreçte mütevazı bir boşluktan bir kent meydanına dönüşen alanda konumlanan yapının çevresi ayakta kaldığı 126 yıllık süreçte önemli değişikliklere sahne olurken yapı da birçok tamirat geçirmiş, farklı niteliklerde, irili ufaklı eklentiler yapılmıştır (Fotoğraf 1). Yapı günümüze ulaşmadığı için bu tamirlere ve eklentilere dair bilgiler ancak arşiv kayıtları ve fotoğraflar aracılığı ile elde edilebilmektedir.

Sarıkişla ile ilgili arşiv kayıtları inşaatı ile ilgili kararların iletildiği 1826 yılından başlar¹. Ardından 1831'den 1929'a kadar 30'un üstünde tamir kaydı bulunmaktadır. Ancak belgelenmiş tamirat sayısı bu sayıdan azdır, zira aynı tamirata ait birden fazla yazışma, dolayısıyla kayıt bulunabilmektedir. Bu nedenle yazışmalar gruplandırıldığında, en azından 9 tamirata ilişkin belge grubu olduğunu söylemek mümkündür. Bu tamiratların tarihleri; 1831, 1843, 1845-47, 1850, 1856-59, 1863-64,

1868-69, 1887 ve 1929'dur. Ancak vurgulamak gerekir ki bunlar kayıtları arşivlerde yer alan tamiratlardır. Bunların dışında da tamiratlar olması muhtemeldir.

Strüktürel olarak ihtiyaç duyulan tamiratların dışında süreç içerisinde yapıya dahil edilen yeni kütlelere de rastlanmaktadır bu kütleli eklerin yapının Hükümet (Konak) Meydanı ve 1901'de inşa edilen Saat Kulesi'ne bakan kanadında yoğunlaşması alanın değişimine koşut bir karakter taşır. Diğer kanatlarda ise bu kapsamda bir müdahale görülmez.

Arşiv taramasında kütleli eklere dair iki kayıta rastlanmaktadır. İlk olarak yapının inşasından hemen sonra, 1830'lardaki bir tamiratta "binbaşının hayvanları için kışla dahilinde bir de ahır inşa edilmiştir" (Özen 2013: 76). İkinci kayıt ise, 1845-47 tamiratında binanın altında bulunan çamaşırhanenin tehlikeli olabileceği, bu nedenle çamaşırhanenin bina dışına inşa edilecek bir yere nakli talebidir². Ancak bu talebin olumlu karşılanıp bir çamaşırhane inşa edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eğer talep onaylandı ise yapının çevresinde geç dönemlerde görülen kulübe benzeri yapılardan birisi çamaşırhane olabilir. Arşiv kayıtlarında çamaşırhaneden çok daha önemli yapısal müdahaleler olarak inşa edilen cümle kapısı ve subay mahfili gibi eklentiler hakkında kayıt bulunmaması ise dikkat çekicidir.

Sarıkişla'nın özellikle kuzey kanadındaki eklentilerinin kronolojisi oluşturulurken karşılaşılan en önemli sorun güvenilir kaynak bulma güçlüğüdür. Yukarıda da değinildiği gibi arşivlerde, majör kütle eklentilerine dair belgelere rastlanamamıştır. Günümüzde subay mahfiline dair bazı tarihlendirme önerileri bulunmakla birlikte bunların kabul edilemeyeceğine ilişkin tartışma da ilgili bölümde yapılacaktır. Bu nedenlerle söz konusu eklentilerin inşa tarihleri hakkında yeni belgeler ortaya çıkarılıncaya kadar en güvenilir kayıtlar döneme ait fotoğraflar ve çizimlerdir. Fotoğrafların çekim tarihinin çoğu zaman bilinmemesi, önce onların tarihlendirilmesi, ardından fotoğraf esas alınarak söz konusu eklentilerin tarihlendirilmesi gibi çift katmanlı ve keskin çıkarımlar yapmayı güçleştiren bir çaba gerektirmektedir. Ayrıca arşivlerdeki fotoğrafların aralıkları tarihte geriye doğru gittikçe açılmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak dönem fotoğraflarına başvurulmuş bu çalışmada, keskin ve güvenilirliği tartışmalı tarihler yerine makul tarih aralıklarının önerilmesi benimsenmiştir. İleride ortaya çıkacak yeni belgeler, fotoğraflar ve çizimlerle bu zaman aralıkları daha da daraltılabilecek veya yapıların tam inşa tarihlerini söylemek mümkün olabilecektir.

¹ Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 336, Gömlek: 19271. Belge tarihi 15.05.1242 (H) / 15.12.1826 (M).

² Osmanlı Arşivleri, Fon: İ.MVL., Kutu: 108, Gömlek: 2448. Belge tarihi 25.11.1263 (H) / 04.11.1847 (M).

SARIKIŞLA'NIN İNŞA, TADİLAT VE EKLENTİLERİ

Osmanlı'da kışlaların inşası, ordunun çekirdeğini oluşturan ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe bozulan ve zayıflayan Yeniçeri Ocağı'nın feshi ve batılı anlamda bir ordu yapılanması çabalarının sonucudur. 18. yüzyılın ilk yarısında başlayan reform çabaları yüzyılın sonunda III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid'le somutlaşır. Bu çerçevede ordu ile ilgili alınan reform kararları bu kurumun batılı anlamda yeniden örgütlenmesine giden yolu açar (Berkes 2008: 92). Bu sürecin mekânsal ayağını eski ocakların yerini batılı anlamda kışlaların alması oluşturur. Bu anlamda başkentteki ilk örnekler olarak Üsküdar'da Humbaracı Ocağı Kışlası (1734), Kasımpaşa'daki Kalyoncu Kışlası (1783/4), Tophane'de Yeni Topçu ve Top Arabacıları Kışlası (1792), Hasköy Humbaracılar Kışlası (1792) ve Levent Kışlası (1794/5) sayılabilir (Kuban 2007: 552-4). 19. Yüzyıla gelindiğinde de kışla inşaatları devam etmiş, birkaç defa yeniden inşa edilen Haydarpaşa'daki Selimiye Kışlası bugünkü görünümüne 1842/3 ve 1849 yıllarında yapılan köklü tamirattan sonra kavuşmuştur. Taksim Topçu Kışlası (son hali: 1812), Kuleli Kışlası (19. yüzyıl ilk yarısı), Rami Kışlası (1828/9), Davutpaşa Kışlası (1831/2), Taşkışla (1846-52), Gümüşsuyu Kışlası (1876), Maçka Silahhanesi (1873), Orhaniye Kışlası (1887) da 19. yüzyılın diğer önemli kışlalarıdır (Kuban, 2007: 556-7).

Kışla inşaatları sadece başkentle sınırlı kalmamış, 1808-1839 yıllarını kapsayan II. Mahmud döneminde, batılı tarzda örgütlenen bu yeni ordunun genişletilmesi sürecinde "İzmir'de de Sarıkışla adıyla tanınan ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye için deniz kıyısında bir kışla inşası" söz konusu olmuştur. 1826-1829 yılları arasında inşa edilen Sarıkışla inşası hususunda emir buyurulan ilk Asakir-i Mansure kışlalarından biridir (Özen 2013: 61).

Kışlanın yer seçiminde boyutları belirleyici olmuş gibi görünmektedir. Bu süreci Ülker (1986) arşiv belgelerine dayanarak şöyle aktarır: "II. Mahmud, İzmir muhafızı Kelami Hasan Paşa'ya ve şehrin mimarlarından mühendis halifesi Mahmud Efendi'ye ve İzmir kadısına kışlanın yapılması için emir vermiş ve maliyeti hakkında bilgi istemişti. Kadı'nın İstanbul'a gönderdiği ilamda açıkça verdiği bilgiye göre kışla, çevresi 40.040 ziralık bir arsayı gerektirdiği ve şehirde bu açıklıkta bir arazi bulunmadığı için şehir ileri gelenleri, şehir mimarları ve diğer ilgili zevat deniz kenarının bu iş için uygun olacağı kanaatinde birleşmişlerdi"³. Kışlanın yapılacağı uygun bulunan yerdeki arsanın içinde 10 sabunhane, 1 büyük

tuzhane, 4 kahvehane, 3 manav dükkânı, Musevilerin kaldığı 44 oda ve 1 Musevi evi bulunuyor, denizden 25 ziralık bir alanın doldurulması gerekiyordu⁴.

Böylece kentin merkezinde ve deniz kenarında yapılması kararlaştırılan Sarıkışla kentin silueti açısından da önem arz eden bir konuma kavuşmuştur. Birçok kaynakta yapının taşlarının en azından bir kısmının Kadifekale'deki Antik kalıntılardan getirildiği aktarılır. Arşivlerdeki bir belgeye göre kaleden 1 ve 1,5 zira oranında yüz deve yükü taş getirilmiştir. Yine aynı kaynakta kereste ihtiyacının da Kaz Dağları'ndaki yörük tayfasından satın alınacağı belirtilmiştir⁵. Yapının adı da kısa süre içinde Kışla-i Humayun'dan Sarıkışla'ya dönüşmüştür. Bazı kaynaklar bunun nedenini yapıdan kullanılan sarımsak taşına bağlar. Ürük ise bunun nedeninin yapının tüm dış cephesinin sarıya boyanması olduğunu söyler (Ürük 2008: 218).

Yapının özgün durumuna dair arşivlerde yer alan tek çizim inşa edilen yapıdan oldukça farklı bir plandır (Ek 2). 1. veya 2. kata ait olması muhtemel bu çizimde yapının dört kanattan ve kapalı bir avludan oluştuğu hemen göze çarpar. Bu farklılığın neden kaynaklandığı belli olmamakla birlikte birkaç olasılık akla gelir. Özen, planın muhtemelen yapının yerel heyet tarafından çizilmiş olan ilk planı olduğunu ve Babıali'den farklı bir plan gönderildiği için bu planın kadük kaldığını aktarır (Özen 2013: 69). Ancak bu ikinci plana dair bir kayıt bulunmamaktadır. Sürecin nasıl işlediği bilinmemekle birlikte bu karar değişikliğinin en olası nedeni ekonomik zorunluluklar olmalıdır. Yapının genel karakterindeki sadelik, ekonomik kararların bu süreçte etkili olabileceğine dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Bir diğer olasılık da sözkonusu çizimin yere özgü değil, standart bir kışla planı olduğu ve yerinde revizyonlarla uygulanmak üzere İzmir'e gönderilmiş olabileceğidir. İzmir'de inşaattan sorumlu uzmanlar kapalı avlulu planın deniz tarafındaki kanadını yine ekonomik veya başka bir nedenle inşa etmemeyi uygun bulmuş olabilirler.

Kışla'nın inşa edildiği doldurma alanda temel atılmadan önce zemine çok sayıda ağaç kazık çakılır (Ürük 2001: 111). Ürük bu kazıklardan bazılarının Konak Meydanı'ndaki metro çalışması sırasında rastlanıldığını ve Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'nde korumaya alındığını da ekler.

Özen, Yapının inşa sürecindeki aktörlere dair arşiv kayıtlarından şu bilgileri aktarır:

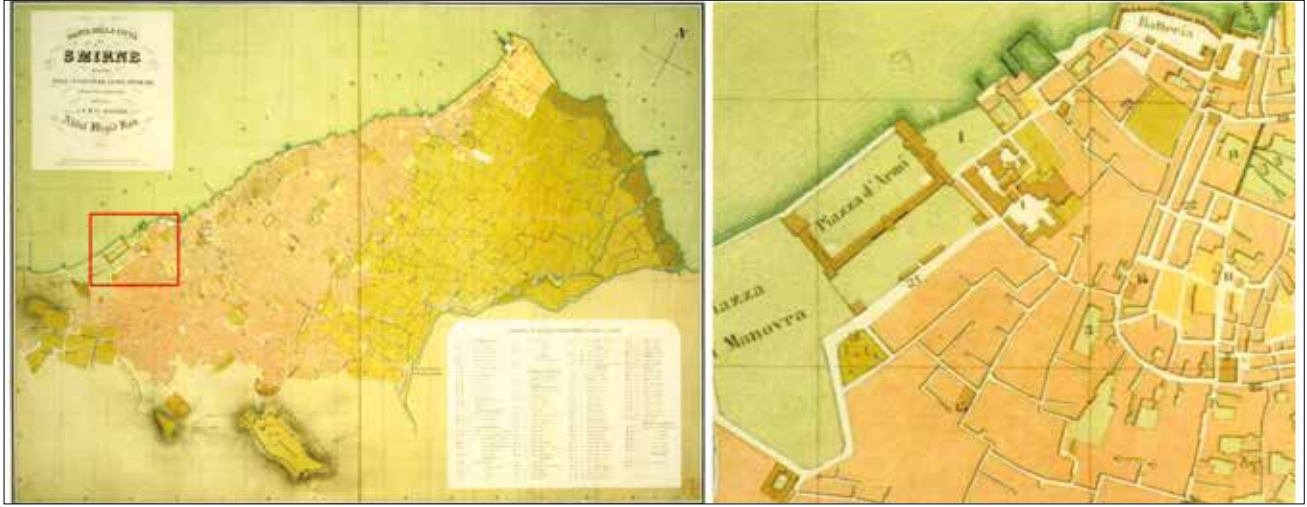
"Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın mimarı yerel mimarlardan olduğu düşünülen Mustafa Sâib Efendi, bina emini

³ Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 336, Gömlek: 19271. Belge tarihi 15.05.1242 (H) / 15.12.1826 (M) tarihli İzmir Muhafızı Kelami Hasan Paşa'nın şukkası. Aktaran, Ülker, 1986.

⁴ Kışlanın arsasının oluşturulması sürecindeki maliyetler konusunda Ülker, 1986 kaynağına bakılabilir. Ayrıca kışlanın inşaatından önce alanın bir kısmının durumu için EK1'e bakınız.

⁵ Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 599, Gömlek: 29338. Belge tarihi 27.02.1242 (H) / 30.09.1826 (M)

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

Şekil 1 - 1856 tarihli Storari Haritası'nda Sarıkışla (APIKAM). / On the map of Storari dated 1856, Sarıkışla.

Fotoğraf 2 - 1868 tarihinden önceye tarihlenen bir fotoğrafta Sarıkışla. (Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi). / Sarıkışla in a photograph dated after 1868.

ise Ahmed Ârif Efendi'dir. Ayrıca İstanbul Hassa mimarlarından olan Ahmed Mümtaz Ağa inşa edilen mahalleri keşfe ve yapıyı denetlemeye memur olarak atanmıştır. Binanın inşa süreci devam ederken Ahmed Mümtaz Ağa, Ârif Ağa, mimar Mustafa Sâib Ağa ve İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın yanı sıra şehrin ileri gelenleri. (...) "Vucûh-ı belden re'isül-ayan müderrisîn-i kiramdan Mansurzâde Efendi, Hasib Efendi ve el-hac Hüseyin Efendi ve sair ebniye ahvaline vakıf yerli mimar ve kalfaları ile ebniye-i âli üzerine varılıp (...)” ve tüccar kalfası olan Todori ile yerli kalfalardan Stephan ve Spiro da keşif yapan ekipte yer almışlardır. Yunanistanlıların yarattığı atmosfer içinde, kışlayı denetlemekle görevlendirilen kalfaların Rum olması dikkat çekicidir. Kışla yerleşkesinin denetim kalfalarının yanı sıra inşaatta çalışan işçilerin çoğu da Rum'dur.” (Özen 2013: 66-67).

Üç katlı ve kagir olarak inşa edilen yapının her üç kanadının da ortasında özelleşmiş alanlar bulunur (Fotoğraf 2). Güney kanadının ortasında yaklaşık 2 metre

genişliğinde ahşap 2 kanatlı bir kapı avluya geçişi sağlar. Varyant tarafından Konak'a doğru giden ana trafik aksına doğru açılan doğu kanadının ortası ise kütleli olarak da farklılaşmış, muhtemelen hem avluya giriş hem de yapıya girişe imkân verecek şekilde sokak ve avlu yönünde cephe hizasından taşmıştır. Kuzey kanadı Konak Meydanı'na açılmakla birlikte ilk halinde güney kanadına benzer biçimde ortasında avluya açılan bir geçiş içermektedir. Bu kompozisyonda yapının ilk yapıldığı halinde ana girişin ve öncelikli kanadın trafiğin aktığı yola bakan doğu kanadı olduğu ve bu kanadın ortasındaki alanın da ana giriş kapısı olarak biçimlendirildiği görülmektedir.

Kütlenin kuzey ve güney kanatlarının deniz tarafındaki uçları iç ve dış tarafa doğru çıkıntılarla kütleli sonlandırılır. Fotoğraflardan yapının kiremit örtülü kırma çatılı olduğu görülmektedir. Yine fotoğraflardan yapının erken dönemlerinde kuzey ve doğu kanadının birleştiği köşenin avlu tarafında tek katlı bir yapı tespit edilebilmektedir.

Yapının kuzey ve güney kanatlarından denize doğru yaklaşık 2 metre yüksekliğinde duvarların çıktığı ve bu duvarların deniz tarafında da devam ederek talim alanı da denen avluyu sınırladığı yine fotoğraflardan görülmektedir.

Sarıkişla, inşasının tamamlandığı 1829 yılından itibaren birçok defa tamirat geçirmiş ve kütle eklemelerle gelişmiştir. Bu eklemeler öncesi, özgün duruma en yakın hali, 1856 tarihli Storari haritasında (Şekil 1) ve 1868 tarihinden önceye tarihlenen bir fotoğrafta (Fotoğraf 2) görülebilmektedir. Tamiratlar yapının inşa edilmesinden hemen sonra başlamış gibi görünmektedir. Bu konudaki ilk belge inşaatın tamamlanmasından 2 yıl sonraya, 1831'e tarihlenmektedir⁶. Tamiratların yapının inşasından kısa süre sonra başlaması ve sayısının fazlalığı, yapının dolgu alan üzerine inşa edilmesi nedeni ile yapıdaki oturmalar ve diğer yapısal sorunlarla zaman içinde değişen ihtiyaçlara bağlı olmalıdır. Tamiratlar yapının farklı kısımlarında olmakla birlikte kütleli müdahalelerin başlıcaları kuzey kanadına cümle kapısının, subay mahfilinin ve avluya fiskiye bir havuzun eklenmesidir (Fotoğraf 3).

Bu majör tamiratların yanısıra çeşitli tarihlerde çevre duvarlarının da yıkıldığı ya da yenilendiği, ayrıca farklı dönemlerdeki fotoğraflardan yapının çevresinde ve avlusunda kulübe biçimindeki küçük ölçekli yapıların inşa edilip yıkıldıkları takip edilebilmektedir. Bu çalışmada özellikle cümle kapısı ve subay mahfili ile esaslı

Fotoğraf 3 - 20. yüzyıla ait bir hava fotoğrafında Sarıkişla. 1- Subay Mahfili, 2-Cümle Kapısı, 3-Fiskiye Havuz (Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi). / *Sarıkişla in an aerial photograph of the 20th century. 1-Officers' Court. 2-The "Cümle" Gate. 3-Fountain.*

değişikliğe uğrayan kuzey kanadı üzerinde durulacak, bu kanadın evriminin kronolojisi netleştirilmeye çalışılacaktır. 1901 yılında açılan Saat Kulesi ile aynı tarihte inşa edilen ve kulenin de mimarı olan Raymond Charles Péré'nin eseri fiskiye havuza dair etraflıca bir anlatıma ise Berkant, 2008 kaynağından ulaşılabilir.

SARIKIŞLA'NIN KUZAY KANADININ EVRİMİ

Yukarıda da değinildiği gibi ilk planlarda ve yapının özgün durumunda ana girişin, trafik aksına doğru yönelen doğu kanadında olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 4). Olasılıkla 1901 yılında Saat Kulesi'nin de inşa edilmesi ile bir konağın bahçesinden kent meydanına doğru dönüşen alan önem kazanırken, buna bağlı olarak yapının *ağırlık merkezi* de bu meydana bakan kuzey kanadına kaymış gibi görünmektedir. Kısa süre sonra da bu kanadın ortasında yer alan ve özgün halinde bahçeye geçişi sağlayan basit açıklığın yerini 3 katlı ve içerisinde komutanlık mekanlarını da barındıran gösterişli bir eklenti, cümle kapısı olarak anılan yapı almıştır. Yapının en önemli kısmı olan komutanlık mekanlarının önceden doğu kanadındayken meydanın önem kazanmasıyla bu meydana bakan kuzey kanadına taşınmış olması muhtemeldir.

Fotoğraf 4 - Sarıkişla'nın doğu kanadının 1930 veya 1940'lardaki görünüşü (Yılmaz 2007: 78). / *The eastern wing of Sarıkişla, in the 1930s or 1940s.*

Sarıkişla'nın sözü edilen kuzey kanadı yapının diğer kanatlarına göre kütleli ölçekte yenileme ve eklentiye daha çok maruz kalmış ve buna bağlı olarak zaman içinde farklı görünüm kazanmıştır. Yapının bu kısmını, inşaatından yıkılışına kadar dört farklı evrede incelemek mümkündür. I. Evre, 1826-29 yılında Sarıkişla'nın inşa edilmesinden cümle kapısının inşa edilmesine kadarki özgün durum, II. Evre, cümle kapısının inşa edildiği ancak henüz subay mahfilinin inşa edilmediği dönem, III. Evre, subay mahfilinin de inşa edilmesinden revizyonuna

⁶ Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 594, Gömlek: 29136. Belge tarihi 15.07.1247 (H)

Fotoğraf 5 - 1868 sonrası bir fotoğrafta Sarıkışla. (Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi). / *Sarıkışla in a photograph dated before 1868.*

kadarki durum ve IV. Evre, subay mahfilinin son halini almasından Sarıkışla'nın yıkımına yani 1955'e kadarki durum olarak belirlenebilir.

Bu dört evrenin kesin olarak tarihlendirilmesi kolay değildir. Zira yazılı kayıtlardan Sarıkışla'nın sadece yapım ve yıkım tarihleri kesin olarak belirlenebilmektedir. Kaynaklarda cümle kapısı ve subay mahfili için bazen mümkün olmayacak bazense tereddüt yaratacak önerilerle karşılaşılmaktadır. Tarihlendirmeler için eldeki en güvenilir ipuçları dönem fotoğrafları olmakla birlikte fotoğrafların tarihleri de çoğu zaman muğlaktır. Aşağıdaki bölümde bu dört evrenin tarifi ve tarihlendirilmesi ile ilgili mevcut kayıtlar ve görüşler aktarılacaktır.

I. Evre: 1826-29 Yılında Sarıkışla'nın İnşa Edilmesinden Cümle Kapısının İnşa Edilmesine Kadarki İlk Dönem

Sarıkışla'nın en önemli eklerinden birisi kuzey kanadındaki cümle kapısıdır (Fotoğraf 7). Ana kütle gibi üç katlı inşa edilmesine rağmen kat yükseklikleri daha fazla olduğu için cümle kapısı ana kütlede yaklaşık bir kat kadar daha yüksek görünür. Yatayda katlar özgün cepheye benzer ancak daha büyük boyutlardaki kat silmeleriyle ayrılmış, düşeyde ise özgün cephede bulunmayan koyu renkli plastırlar kullanılarak bölümlenmeler elde edilmiştir. Cephe kurgusu simetriktir. Zemin katta girişin alındığı orta aks üç katta da kemerli ve eğrisel biçimde dışa taşan karakterdedir. Ortadaki basık kemerli büyük açıklığın iki yanında sağa ve sola dönük sivri kemerli açıklıklar yer alır. Üç katta da bu kısımda cephe kemerli kompozisyonun geriye çekilerek gölgeli alanlar oluşturmuş, bu tavır Sarıkışla'nın iki boyutlu özgün cephesinde mimari bir

farklılaşma yaratmıştır. Cümle kapısının avluya bakan cephesi, meydana bakan cephesine benzer nitelikte bölümlenmiş, sadece orta aksta cephe geriye çekilmemiş ve oranları birbirine yakın açıklıklar kullanılmıştır. Meydana bakan ve avluya bakan kapılar da farklılaşmış durumdadır (Fotoğraf 9).

Bu ilk evrede yapının defalarca tamirat geçirdiği bilinmektedir. Ancak cümle kapısının hangi tamirat sırasında eklendiği veya tamiratlardan bağımsız bir inşa faaliyetinde mi eklendiğine dair bir belge bulunmamaktadır. Tarihlendirme konusunda kesin olarak söylenebilecek ilk şey cümle kapısının 1868'den sonra inşa edildiğidir. 1868 tarihli Hükümet Konağı'nın bulunduğu ancak cümle kapısının olmadığı bir fotoğraf bunun kanıtıdır (Fotoğraf 5). Hatta Vuillier'in 1880 civarına tarihlenen gravüründe de cümle kapısının bulunmayışı bu bölümün inşa tarihini 1880'den sonraya çeker (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6 - 1880 civarına tarihlenen, Gaston Vuillier'e ait gravürde cümle kapısı henüz inşa edilmemiş haliyle Sarıkışla (Maeso ve Lesvigne 2013: 126). / *In the engraving of Gaston Vuillier, The "Cümle" Gate has not yet been built, around 1880.*

Cümle kapısının, 1880 civarına tarihlenen Vuillier gravüründe bulunmayıp, Sarıkışla'nın sadece meydana bakan kanadının bulunduğu 1905 tarihli Sigorta Planları'nda bulunması (Şekil 2), hatta 1904 yılında Fransa'ya postalanmış iki kartpostalda cümle kapısının görünmesi (Fotoğraf 7-8) bu kısmın inşaatının 1880-1904 arasında bir tarihte gerçekleştiğini gösterir. Dolayısıyla I. Evrenin başlangıcı kesin olarak 1829 iken bitişi için 19. yüzyılın sonu-20. yüzyıl başından daha kesin bir ifade eldeki verilerle mümkün değildir.

II. Evre: Cümle Kapısı İnşa Edildiği Ancak Henüz Subay Mahfilinin Olmadığı Dönem

Cümle kapısının inşaatıyla başlayan bu evrenin bitişini kuzey kanadının deniz tarafındaki subay mahfilinin inşa edilişi belirler. Subay mahfilinin mimari dili, Sarıkışla'nın mimari dilinden, cümle kapısına oranla daha da farklıdır. Yapının farklı bitiş kotları ve öne çıkan, geri çekilen kütlelerden oluşan kurgusu Sarıkışla'nın cephesinden hemen ayrışır. Alçak zemin katın meydan cephesinde kullanılan koyu renk taşlar, merdivenlerle 1. kattan giriş alması, oryantalist atnalı biçiminde kemerlere sahip açıklıkları ile dışa çıkan çokgen kütle ve bu kütleyle bitiren bezemeli parapetler ile subay mahfili Sarıkışla'nın sakin, monoton ve dengeli mimari dili ile neredeyse bir zıtlık içerisindedir (Fotoğraf 10). Detaylı araştırılması başka bir çalışmaya bırakılan bu oryantalist yapının mimarı aynı tarihlerde oryantalist Saat Kulesi ve Sarıkışla'nın avlusundaki sekizgen çeşmeyi tasarlayan Raymond Charles Péré olabilir.

Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir şey söylemek güçtür ancak yapının 1905 tarihli sigorta haritasında henüz inşa edilmediği ancak kuzeybatı ucunun doldurularak alan kazanıldığı görülmektedir (Şekil 2). Yapının güvenle tarihlenebilecek ilk görüntüsüne Yunan işgali sırasında yabancı askerlerin avlusunda ve çevresinde buldukları fotoğraflardır (Fotoğraf 9). Bu fotoğraflara dayanılarak yapının 1905-1922 yılları arasında inşa edildiği iddia edilebilir. Ayrıca işgal yıllarının ve I. Dünya Savaşı'nın zor koşullarında böyle bir yapının inşa edilmesinin düşük bir olasılık olduğu da düşünülerek yapının inşa tarihi temkinli bir biçimde 1905-1914 aralığına çekilebilir. Subay mahfilinin tarihlendirilmesine ilişkin bir ipucu da arşiv belgelerinden edinilmektedir. 1909 tarihli belgelerde "İzmir'in ehemmiyeti ile uyuşmayan kışlanın yıkılarak şehrin daha uygun bir yerinde yeniden inşası ile eski kışla arsasının belediyeye devredilerek bir millet bahçesi, kütüphane ve tiyatro binası inşa olunması ve inşa masrafları için belediyece piyango tertip edilmesine müsaade edilmesi" istenmektedir⁷. Bu kayıt ileride 1955'te gerçekleşecek yıkıma dair ilk girişim olması

açısından önem taşımakla birlikte subay mahfili inşa edildikten hemen sonra böyle bir talebin gündeme gelmesi düşük bir olasılık olacağı için bu belge de söz konusu yapının 1910'lardan önce inşa edilmediğine dair kanıyı güçlendirir. Dolayısıyla kuzey kanadının ikinci evresinin -yaklaşık 6-8 yıllık bir civar aralığıyla- 1900 yılı civarından 1910 yılı civarına kadar sürdüğü iddia edilebilir.

Subay mahfilinin inşa tarihi konusunda biri çok erken, biri de çok geç tarihleri veren iki sorunlu aktarıma da burada değinmek yerinde olur.

Sarıkışla'nın askeri misafirhanesi ve kıraathane olarak tariflenen bir yapı hakkında Rauf Beyru önemli bilgiler verir ve Hizmet Gazetesi'nin 22 Nisan 1890 tarihli haberine dayanarak, "Hükümet Konağı karşısında ve Sarıkışla bitişiğinde yaptırılan askeri misafirhanenin 11 Nisan ve yine, aynı yerde bulunan askeri kıraathanenin de on gün sonra 21 Nisan 1890 günü hizmete açıldığını" aktarır (Beyru 2011: 360). Ancak yukarıda gösterildiği üzere, bu subay mahfilinin en azından 1905'ten sonra inşa edildiği kesindir. Yine Saat Kulesi'nin bulunduğu ancak subay mahfilinin bulunmadığı bir fotoğraf kesin olarak bu yapının 1901'den önce inşa edilmiş olamayacağını kanıtlar (Fotoğraf 8). Bu aktarım Sarıkışla'nın civarında 1890'da inşa edilen başka bir yapıya işaret ediyor olabilir.

Yapıya ilişkin en detaylı bilgileri aktaran, 1984-85'de Ege Ordu Komutanlığı yapmış olan Emekli Orgeneral İsmail Hakkı Akansel'e göre, "1932 yılında Sarıkışla'nın kuzeyinde Askeri Mahfel (Bu isim daha sonra Zabitan Yurdu ve müteakiben Orduevi olarak değiştirilmişti.) inşa edilmişti. (...) Orduevi iki katlı olup, alt katı yemek salonu, üst katı da kısıtlı bir şekilde yatak odaları olarak kullanılıyordu. Üst kata Konak Meydanı'na bakan bir merdivenle çıkılıyordu. Binanın çatı katının kenarları bir kalenin burcu görünümünde idi" (Akansel 2009: 30, 37). Burç tanımlaması ile subay mahfiline ait olduğu kesin olan bu tanım işlev konusunda doğru görünmekle birlikte tarihlendirme konusunda sorunlar barındırır. Akansel'in yapının inşa tarihi için verdiği 1932 yılı yukarıdaki tarihlemeyle çelişir. İşgal askerlerinin görüldüğü fotoğraflarda subay mahfilinin de bulunması net olarak Akansel'in tarihlemesini çürütür (Fotoğraf 9). Dolayısıyla 1932'nin yapının inşa tarihi olması mümkün değildir, Akansel'in 1932 olarak verdiği tarih, bir olasılıkla aşağıda değinilecek olan, 1933 yılı civarında gerçekleşen ve III. Evreyi sonlandıracak tamirat olabilir. Dolayısıyla Akansel'in yapının işlevine dair aktarımı son dönemdeki durumunun tarifi olması mümkündür. Ancak yapının bu tarihten önce de aynı işlevlerle kullanılıp kullanılmadığına dair kesin bir kanıt yoktur. Burada şüphe oluşturan şey ise üst katların "kısıtlı bir şekilde" yatak odaları olarak kullanılmasıdır. Dolayısıyla yapı en

⁷ Osmanlı Arşivleri, Fon: DH MKT., Kutu: 2765, Gömlek: 43. Belge tarihi 20.02.1327 (H) 13.03.1909 (M).

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

Şekil 2 - 1905 tarihli Sigorta planlarında Sarıkışla'nın kuzey kanadı (Milli Kütüphane Arşivi). / The northern wing of Sarıkışla, in the Goad Plans dated 1905.

Fotoğraf 7 - 25 Ocak 1904 tarihinde Fransa'ya postalanmış bir kartpostalda cümle kapısı (Köker 2009: 104). / The "Cümle" Gate in a postcard sent to France on January 25, 1904.

Fotoğraf 8 - 17 Mayıs 1904 tarihli bir kartpostalda Saat Kulesi ve cümle kapısı (Köker 2009: 90). / In a postcard dated May 17, 1904, the Clock Tower and The "Cümle" Gate.

baştan beri orduevi olarak kullanılabileceği gibi üst kat konaklama işlevini 1930'lardaki tamiratından sonra da edinmiş olabilir.

Çalışma kapsamında yapı için orduevi yerine subay mahfili tanımının tercih edilmesinin nedeni, yapının inşasından yıkımına kadar farklı işlevler üstlenmiş olma olasılığı ve bu adlandırmanın subayların toplandığı yer anlamına gelmesinden ötürü gerek konaklama gerekse yemek ve eğlence işlevlerini kapsaması bakımından geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla Akansel'in tarif ettiği son dönemdeki kullanımını kapsadığı gibi önceki dönemlerdeki olası farklı kullanımlarını da kapsayabilir.

III. Evre: Subay Mahfilinin İnşa Edilmesinden Revizyonuna Kadarki Durum

Bu evre, subay mahfilinin ilk inşa edildiği dönemini kapsar. Yukarıda bahsedildiği gibi, yapı denizden kazanılan alanın tamamına 1910 civarında inşa edilmiştir (Fotoğraf 10). Dolayısıyla deniz yapımının hemen bitişindedir. Henüz bu alanda ne bir bahçe ne de daha sonradan inşa edilen eklentiler bulunmamaktadır.

Yine 1933 tarihinde tamamlanan Milli Kütüphane'nin inşa halinde olduğunu gösteren iki fotoğraf temel

alındığında yapının bu tarihlerde hala denize bitişik olduğu, dolayısıyla bu evrenin en azından 1932-33'e kadar sürdüğü iddia edilebilir (Fotoğraf 11-12).

Subay mahfilinin son halini aldığı tarih net değildir. Dolayısıyla III. Evrenin başlangıcı 1910 civarı iken bitişi için bir tarih vermek kolay değildir bu konuda ancak, 1935 civarı gibi bir tanımlama yapılabilir.

IV. Evre: Subay Mahfilinin Son Hali Verilmesinden Yıkımına Yani 1954-5'e Kadarki Durum

Yukarıda da değinildiği gibi, subay mahfilinin deniz tarafındaki eklerle birlikte son haline getirilmesi 1935 civarına tarihlenmelidir (Fotoğraf 13-15). Ancak bu konuda daha kesin bir yargıda bulunmak şimdilik mümkün değildir. Deniz doldurulduktan sonra alanın bahçe olarak düzenlendiği, bu bahçenin önce ahşap bir korkulukla ardından kagir elemanlar arası ferforje parmaklıklarla oluşturulan özenli bir bahçe duvarı ile meydana ayrıldığı anlaşılıyor. Fotoğraflardan, özenle tasarlanmış bahçenin ortasında yaklaşık 3 metre yüksekliğindeki bir sütunun üstüne yerleştirilen büstten oluşan bir anıtın da yer aldığı görünmektedir. Bu dönemde deniz tarafından kullanım mümkün olduğu için bu taraftan üst kata çıkılan bir merdiven ile genişçe bir teras ve altında kapalı mekanlarla yapı büyütülmüştür (Fotoğraf 14). Bu evrenin bitişi yapının yıkıldığı 1955 tarihidir.

SARIKIŞLA'NIN YIKILMASI

Arşivlerde yer alan 1909 tarihli bir belgede "İzmir'de eski kışlanın yıkılarak yerine umumî bir bahçe, kütüphane, kulüp ve tiyatro tesisi; yıkılan kışlanın başka yerde inşası ve bunların masraflarının tedariki için Belediye namına piyango ihdası" konu edilmektedir⁸. Bu belgeden, yapının yıkılarak yerinin başka işlevlerle değerlendirilmesi düşüncelerinin yıkım tarihi olan 1955'den öncesinde de gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra masrafların tedariki için Belediye namına piyango düzenlenerek karşılanması, yıkım ve yeni yapıların inşasının belediye tarafından yapılacağı izlenimini verir.

1950'lere gelindiğinde Sarıkışla, kentin en merkezi bölgesinde yer alan, bakımsız, neredeyse harap bir yapı niteliğindedir. 1950'lerin başına tarihlenen bir fotoğraf bu durumu belgeler. (Fotoğraf 15). 1. Dünya Savaşı'nın ardından Kurtuluş Savaşı'nı yaşayan yapının bu dönemde bakımsız kalması doğaldır. 1922 yangının ardından ekonomik güçlüklerden dolayı yangının

Fotoğraf 9 - İşgal kuvvetleri Sarıkışla'nın avlusunda (Anonim). / Occupation forces in the courtyard of Sarıkışla.

Fotoğraf 10 - Subay mahfilinin ilk hali (Anonim). / The first version of the Officers' Court.

Fotoğraf 11 - 1930-32 arasında çekilmiş olması muhtemel bir fotoğrafta Sarıkışla (Levantine Heritage Arşivi). / In a photograph probably from 1930-32, Sarıkışla.

Fotoğraf 12 - 1932 civarına ait bir fotoğrafta Sarıkışla ve henüz terası ve bahçesi bulunmayan subay mahfili (Yılmaz 2007: 48). / In a photograph from around 1932, Sarıkışla and the Officers' Court, which does not have a terrace and a garden yet.

⁸ Osmanlı Arşivleri, Fon: DH MUI., Kutu: 1, Gömlek: 82. Belge tarihi 04.10.1327 (H) 19.10.1909 (M).

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

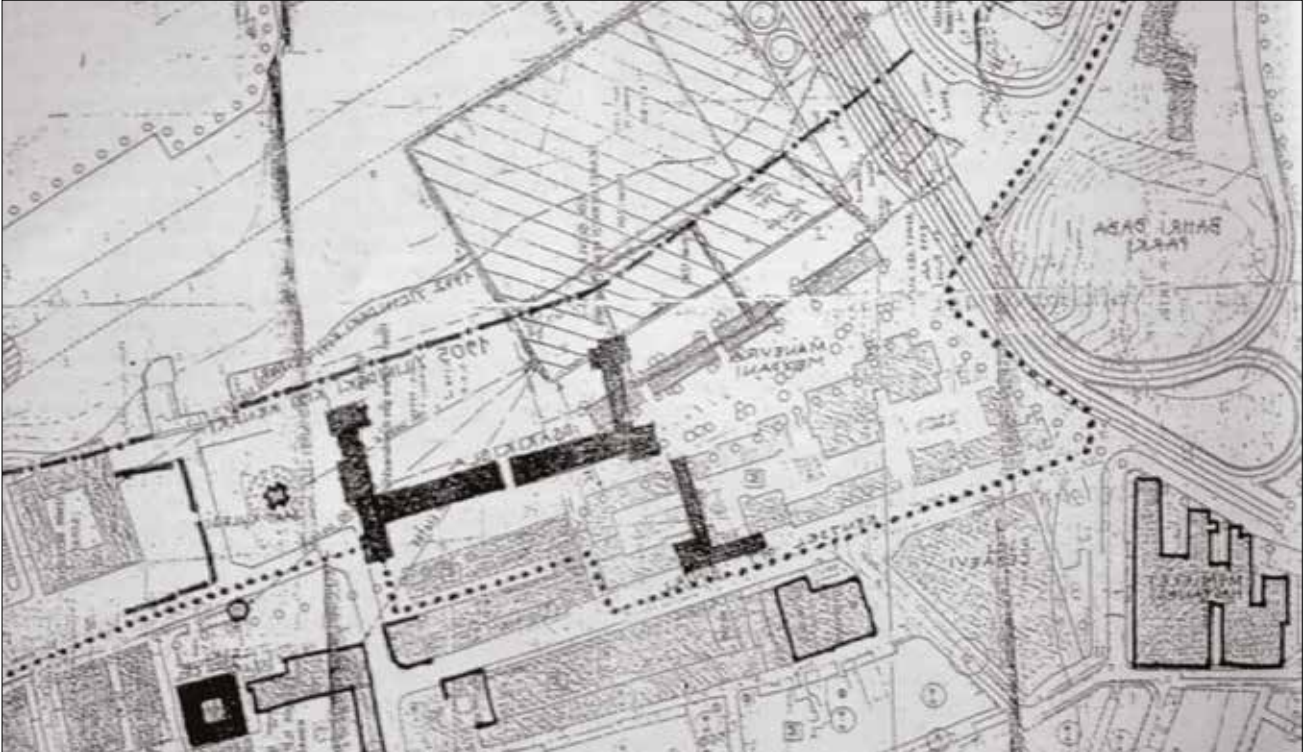
Fotoğraf 13 - 1930'ların sonuna ait bir fotoğrafta subay mahfilinin önündeki bahçe ve büst (Yılmaz 2007: 53). / In a photograph from the late 1930s, the garden and bust in front of the Officers' Court.

Fotoğraf 14 - Denizin doldurulmasıyla kazanılan bahçesiyle subay mahfili (Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi). / Officers' court with a garden obtained by filling the sea.

Fotoğraf 15 - 1950'lerin başında Sarıkışla (Yılmaz 2007: 51). / Sarıkışla in the early 1950s.

Şekil 3 - Yıkımından kısa bir süre önce tarihsiz bir çizimde Konak Meydanı ve Sarıkışla (Mimarlar Odası İzmir Şubesi arşivi) / Konak Square and Sarıkışla in an undated drawing shortly before its destruction.

molozlarının kaldırmasının bile uzun yıllar sürdüğü düşünülecek olursa yangından etkilenmemesine rağmen Sarıkışla'nın bakımı için kaynak ayrılmadığı ya da çok kısıtlı kaldığı düşünülebilir. Ardından gelen 2. Dünya Savaşı süreci, tüm ülkede olduğu gibi İzmir'de de ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Dolayısıyla bu sürecin ardından 1950'lere gelindiğinde yapının hayli yıpranmış ve bakımsız olması doğal görünmelidir.

Hülya Gölgesiz Gedikler "1950li Yıllarda İzmir" adlı kitabında 1950'lerde yapının nasıl algılandığını ve belediyeye devri sürecini şöyle tarif eder; "1950'lerdeki imar çalışmaları kapsamında kent içinde en belirgin değişimi geçiren bölge, Konak alanı olmuştur. II. Mahmut döneminde yaptırılmış olan Sarı Kışla binalarının, körfezin en güzel yerinde çirkin bir görüntü oluşturduğu ve çevrenin hava almasını engellediği gerekçesiyle yıkılmasına karar verilmiştir. İzmir Belediyesi, bu projesini gerçekleştirebilmesi için Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de desteğini alarak gerekli makamlarla bağlantı kurmuş ve karşılığında 5 büyük askeri bina yaptırma koşuluyla Sarı Kışla binalarının İzmir Belediyesi'ne devredilmesi kararlaştırılmıştır" (Gedikler 2012: 76).

Gedikler'in anlatımlarına göre Sarıkışla'nın yıkımına Belediye önyak olmuş gibi görünmektedir. Ürük ise bu kararın ordu ve belediye tarafından birlikte alındığını aktarır:

"Sarıkışla Cumhuriyet sonrası işlevini gittikçe yitirir. Hem hızla gelişen İzmir'in yeni yapılanması karşısında şehrin en önemli geçiş alanı durumuna gelen Konak alanını tıkayan bir görüntüye kavuşur, hem de İzmir çevresinde yeni yapılan askeri tesisler bu oldukça yaşlı binanın bu açıdan da önemini yitirmesine neden olur. Bu arada TBMM tarafından çıkarılan 5442 sayılı "Yangına Maruz Olan Resmî Kurumların Korunması Hakkında Kanun" işi kolaylaştırır. İzmir Belediyesi ile Millî Savunma Bakanlığı anlaşır ve Belediye'nin inşa ettiği Komutanlık Binası, Orduevi, Askerlik Şubesi ve yeni Kışla binaları karşılığında 17 Mart 1955 tarihinde Belediye'ye teslim edilen Sarıkışla'dan ertesi gün tahliye başlar" (Ürük 2008: 218) Tahliyeden kısa bir süre sonra da yapının yıkımına başlanır (Fotoğraf 16).

9 Mart 1954 tarihli ve 8653 sayılı Resmi Gazete'de yer alan 3 Mart 1954 tarih ve 6310 sayılı kanun ile Sarıkışla'nın devrinin şartları belirlenmiştir (Ek3). Buna göre Sarıkışla karşılığında Belediye Orduya; Mithatpaşa Caddesi'nde, Kız Lisesi civarında bir tümen komutanlığı binası, Bahribaba Parkı karşısında bir orduevi binası, Eşrefpaşa Parkı'nda bir askerlik şubesi binası, İkinci Karantina üstünde 500 kişilik kışla binası ile tavla, garaj binaları ve Milli Savunma Vekaleti tarafından belirlenecek bir arsa üzerinde bir kimyahane inşa edecektir.

Fotoğraf 16 - Sarıkışla'nın yıkımı esnasında cümle kapısı (Anonim). / The "Cümle" Gate during the destruction of Sarıkışla.

Fotoğraf 17 - Sarıkışla'nın günümüz Konak Meydanı'ndaki konumu. Görsel Yandex,2019 kaynağı ile Şekil 3'deki harita çakıştırılarak oluşturulmuştur. / The location of Sarıkışla in today's Konak Square.

SONUÇ

İzmir kent tarihinin olduğu kadar Osmanlı ve Cumhuriyet'in askeri tarihinin de önemli bir tanığı olan Sarıkışla binası ne yazık ki 20. yüzyıl ortasında yıkılmış, ardında kalan boşluk uzun bir süre kent hayatına katkı sağlayacak bir karaktere kavuşamamış, bir dönem âtil durumda kaldıktan sonra geçici ve niteliksiz kullanımlara sahne olmuştur. 2000'lerin başında alan daha geniş bir meydan düzenlemesi projesinin parçası olarak nitelikli bir karaktere kavuşmuştur (Fotoğraf 17). Ancak yine de günümüzdeki meydan ile Sarıkışla'nın sınırlandırdığı Konak Meydanı'nın hangisinin daha ölçekli ve nitelikli olduğu konusu tartışmaya açıktır. Buradan da anlaşılıyor ki yapılar sadece kendilerinin varlığıyla değil çevresindeki alanları, boşlukları biçimlendirme, ölçeklendirme nitelikleriyle de kentsel hayata olumlu ya da olumsuz katkılar sunabilmektedirler.

Sarıkişla mütevazı denebilecek mimari dili ve asgari bezeme ile yetinen cephe karakteri ile ilk başta sıradan bir yapı gibi görünse de hem Osmanlı askeri tarihi hem de kentsel tarihe tanıklıkları dolayısıyla önemli bir yapıdır. Osmanlı askeri yapısının değişiminin mimari yansımaları olarak tarif edilebilecek kışlaların Osmanlı'daki erken örneklerinden biri, Batı Anadolu'da ise ilk örnek olması bu anlamda yapıya farklı bir anlam katar. Bunun yanısıra yapının, Osmanlı çağdaşlaşmasının mekânsal yansımalarından biri olarak kabul edilen kent meydanlarının İzmir'deki en önemli örneklerinden biri olan Konak Meydanı ile eşgüdümlü evrimi yapının kent tarihindeki önemini üst ölçekli bir düzeyle birlikte okunabilmesini sağlar.

Bu çalışmada Sarıkışla Binasının geçirdiği önemli yapısal değişiklikler olası tarihlendirmelerle birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yapının irili ufaklı birçok tamirat geçirmekle birlikte majör değişimler esas alınarak yapıyı dört evrede değerlendirmenin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Değişikliklerin Konak Meydanı ve Saat Kulesi'ne bakan kuzey kanadında yoğunlaşması tesadüf olarak değil, yapının, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla karakteri değişen bu meydanla eşgüdüm içerisinde olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Daha mütevazı bir boşluktan kentin önemli bir meydanına dönüşen alanın bu evrimine koşut olarak Sarıkışla'nın ana kapısı doğu kanadından kuzey kanadına kaymış, komutanlık binası ve subay mahfili gibi önemli yapılar da bu tarafta inşa edilmiştir.

Koruma bilincinin ülkemizde çok geç yerleşmesi ve hala daha çağdaş ülkelerin standartlarında olmayışımız ne yazık ki geçmişimizin tanığı birçok yapının ve dokunun günümüze ulaşamamasına neden olmuştur.

Son zamanlarda bir yandan elimizdeki kültürel varlıkları ihmal, ekonomik nedenler veya yanlış restorasyonlarla kaybederken kaybettiğimiz mirasımızı da özünden uzaklaşmış birer kopya olarak inşa, rekonstrüksiyon, ihya gibi yaklaşımlarla yeniden üretme önerileri çağdaş dünya ile aramızdaki bilinç ve anlayış farkının hala daha ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Kaybettiğimiz kültürel varlıklarımız için yapılacak en doğru şey bunlar hakkındaki tarihi çalışmaları olabildiğince zenginleştirmek ve bu kayıplarımızdan ders alarak elimizdeki kültürel değerlerimizin, yapılarımızın, kent dokularının korunması ve yaşatılması için çaba göstermek olacaktır.

Bu bağlamda çeşitli tarihlerde gündeme gelmiş olan Sarıkışla binasının yeniden inşası önerilerine de değinilmelidir. Kaybedilen kültür varlıklarının yeniden inşası konusunda 2013 tarihinde yayınlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi şu çerçeveyi çizer:

“Kültür varlığı değerlerini taşıyan ve toplumsal hafızada güncelliğini korumakla birlikte herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının gerek kültür varlığı niteliği gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları ve toplumsal açıdan vazgeçilmezliğinin tanımlanması durumunda yeniden yapılmasıdır. Yapının içinde bulunduğu kentsel bağlamın değişmemiş, bu değişikliğin toplumsal hafızada yer bulmamış olduğu, eldeki mevcut belgelerin varsayımları en aza indirgeyecek düzeyde olduğu durumlarda (yapı kalıntısı, rölevo, fotoğraf, her türlü özgün yazılı - sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı ve kendi parselinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, özgün mimarisi, malzeme ve yapım tekniğiyle ilk durumuna uygun olarak projelendirilmesi ve uygulanmasıdır” (ICOMOS)

Sarıkişla'nın kültür varlığı değerleri taşıdığı ve toplumsal hafızada güncelliğini koruduğu bir gerçektir. Ancak bununla birlikte yapının içinde bulunduğu kentsel bağlam ciddi oranda değişmiştir. Bugün yapının bulunduğu alanın yakın çevresinde önemli yer tutan Belediye Binası, Valilik ve SSK İşhanı yapıları Sarıkışla yıkıldıktan sonra, 20. yüzyılın 2. yarısında inşa edilmiş, kıyı hattı doldurmalarıyla yaklaşık 200 metre kadar ileriye taşınmıştır. Yapının alanı da Bahribaba Parkı'ndan Konak Pier yapısına kadar olan alanı kapsayan kentsel tasarım projesi kapsamında yeniden tasarlanmıştır. Ayrıca alan toplumsal hafızada artık Konak Meydanı olarak da yer etmiş durumdadır. Bunun yanısıra teknik açıdan irdelenecek olursa yapının özgün haline göre yeniden inşa edilmesini sağlayacak rölevoeler bulunmamaktadır. Yapının konumundan dolayı birçok fotoğrafı bulunmakla birlikte askeri yapı olması nedeni ile iç mekân kurgusuna ve mekanların mimari özelliklerine dair güvenilir bir çizim veya fotoğraf

bulunmamaktadır. Dolayısıyla Sarıkışla'nın bugün tekrar inşa edilmesinin doğru ve anlamlı olacağını iddia etmek mümkün görünmemektedir.

Yerel mevzuata baktığımızda, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 05.11.1999 tarihli aldığı 660 Numaralı İlke kararında rekonstrüksiyon yani yeniden yapım şu çerçevede tarif edilmektedir:

“Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, eldeki mevcut belgelerden (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanmasına...” (KTVKYK)

Yerel mevzuat ile Koruma Bildirgesi benzer yaklaşımda olmakla birlikte Bildirge'nin önem verdiği “Yapının içinde bulunduğu kentsel bağlamın değişmemiş, bu değişikliğin toplumsal hafızada yer bulmamış olması” şartının mevzuatta bulunmadığı görünmektedir. Bununla birlikte bilgi ve belgelerin yetersiz oluşu, mevzuata göre de Sarıkışla'nın yeniden inşasının mümkün olmadığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

AKANSEL, İ.H. (2009), İzmir Tarihi Sarıkışla ve Tarihi Orduvi, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

APIKAM, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi

BERKANT, C. (2008), “Sarıkışla'nın İçerisinde Bir Çeşmeli Havuz Vardı”, İzmir Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı: 1, 24-27, İzmir: ŞenocakYayıncılık.

BERKES, N. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY.

BEYRU, R. (2011), *19.Yüzyılda İzmir Kenti*, İzmir: Literatür Yayıncılık.

GEDİKLER, H. G. (2012), *1950'li Yıllarda İzmir*, İzmir: Şenocak Yayınları.

ICOMOS, 06.05.2019 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf adresinden alındı.

KÖKER, O. (Ed.). (2009). *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallar; Vital Cuinet'nin İstatistikleri ve Anlatımlarıyla, Bir Zamanlar İzmir*. İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.

KTVKYK, 06.05.2019 tarihinde <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44311/ilke-karari--karar-no-660--karar-tarihi-05111999.html> adresinden alındı.

KUBAN, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.

LEVANTINE HERITAGE Arşivi: 10.02.2019 tarihinde <http://www.levantineheritage.com/smyrna.htm> adresinden alındı.

MAESO J. L. ve LESVİGNE, M. V. (Ed.) (2013). *18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir: Batılı bir bakış*. İzmir: Arkas Holding Yayınları.

ÖZEN, Ö. (2013). “II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

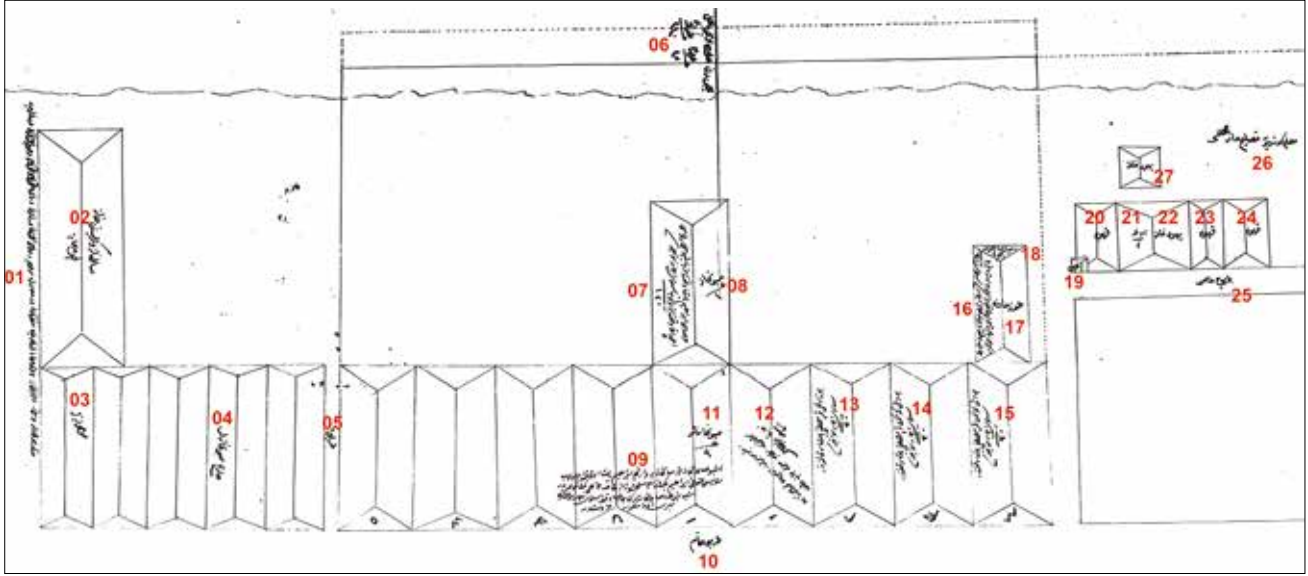
ÜRÜK, Y. (2001). “Kemeraltı'nın Başladığı Nokta; Konak”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, 4.sayı, İzmir: İBB Yayınları.

ÜRÜK, Y. (2008). *İzmir'i İzmir Yapan Adlar*. İzmir: İBB Yayınları.

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

YILMAZ, F. (ed.) (2007). *Cama Yazılan Tarih. İzmir: Ticaret Odası Yayınları*

YANDEX. (2019), 07.02.2019 tarihinde yandex.com.tr sitesinin haritalar uygulaması ile elde edilmiştir.

Ek 1 - Sarıkışla'nın yapımı için devlet tarafından kamulaştırılan yapılar. Belge: Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 336, Gömlek: 19271. Belge tarihi 13.06.1242 (H) / 12.01.1827 (M). / *The structures expropriated by the state for the construction of Sarıkışla.*

Çeviri:

1. Mezkûr mumhâneler ve salhâneler ve kirişhâne ve kahvehâne gediklerinin mutasarrıfları Dersaadet'de merhum Rodosî Ahmed Ağa vereseleri ve Valide Kethüdası merhum Ahmed Efendi vereseleridir.

2. Salhâne ve Kirişhâne, Kahvehâne

3. Mumhâneler

4. Hariç Sabunhâneler

5. Tarîk

6. Bahirden ilave olunacak mahal: Arzan: 25, Tûlen 240

7. Arsa İbrahim Paşa Vakfı'ndan ve ebniyesi Rodosî Ahmed Ağa Vakfı'ndan olup senevî icâre-i müeccelesi 120 guruş.

8. Sabunhâne aded 1

9. İşbu sabunhânedan salhâneye varınca İbrahim Paşa evkafından olup mütevellisi müteveffâ İbrahim Beyzâde silâhşorân-ı hâssadan Ali Bey kullarıdır. İşbu beş aded sabunhânelerin cânib-i vakfa senevî icâre-i müecceleleri beher sene sekizer guruşdur.

10. Tarîk-i 'âm

11. Sabunhâneler aded 9

12. İşbu sabunhâne İzmir'de Gedosîzâde evkafından olup senevî cânib-i vakfa icâre-i müeccelesi 200 guruş.

13. Bozoklu Kara Mustafa Paşa evkafından senevî icâre-i müeccelesi 30 guruş.

14. Bu dahî kezâlik Kara Mustafa Paşa Vakfı'ndan senevî icâre-i müeccelesi 30 guruş.

15. Bu dahî kezâlik Kara Mustafa Paşa Vakfı'ndan senevî icâre-i müeccelesi 30 guruş.

16. İzmir'de İmamzâde evkafından olup öteden berü cânib-i vakfa verilegelen icâresi senevî 300 guruş.

17. Tuzhâne

18. Yalnız üç yüz guruşdur.

19. Aynı

20. Kahve

21. Oda aded 4

22. Yahud-hâne

23. Kahve

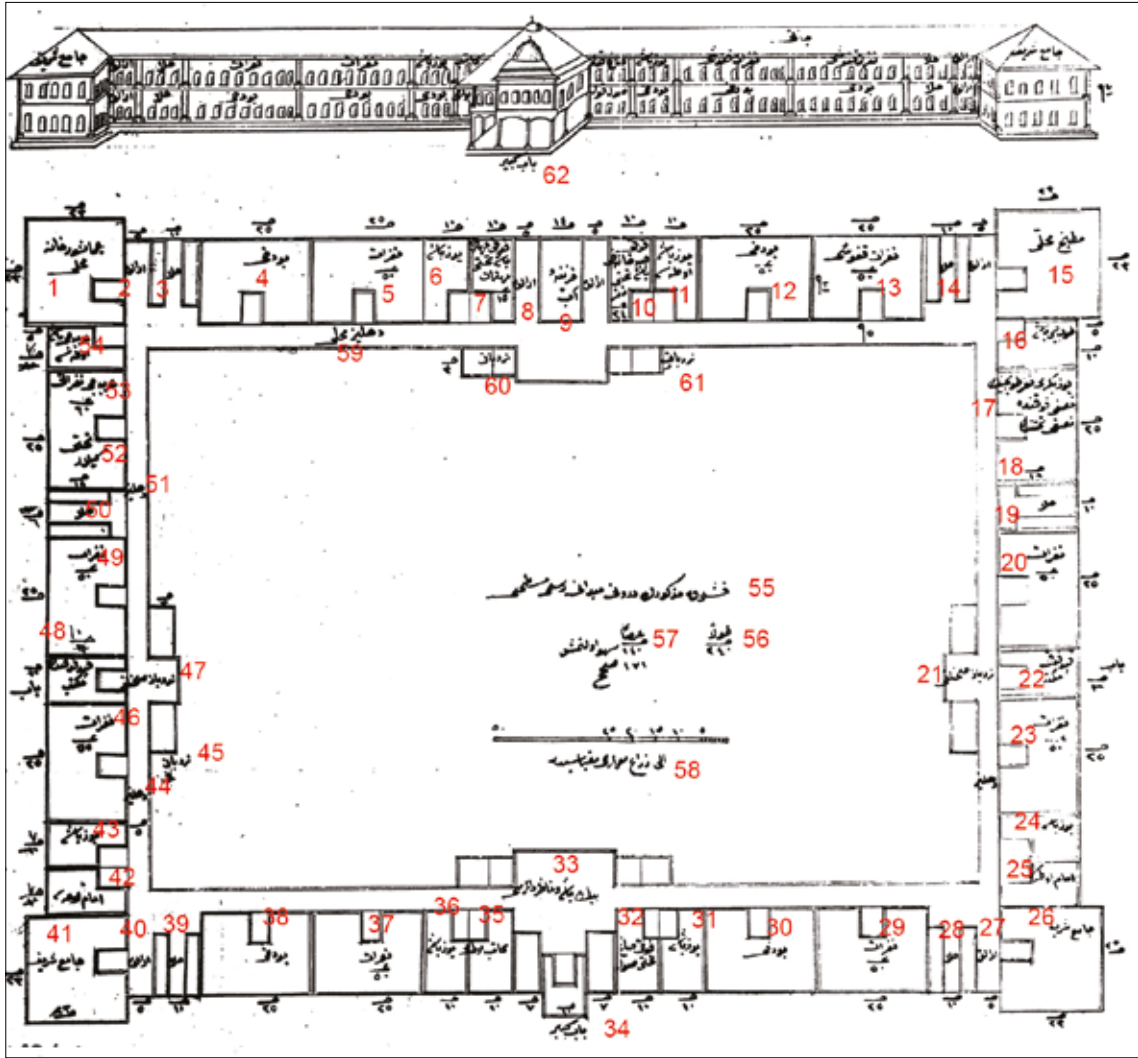
24. Kahve

25. Tarîk-i Hâs

26. Mukaddem gösterilen tâlimhâne mahali

27. Yahud-hâne

İZMİR SARIKIŞLA'NIN İNŞA EVRELERİ

Ek 2 - Sarıkışla'nın plan ve cephe çizimleri. Belge: Osmanlı Arşivleri, Fon: HAT, Kutu: 336, Gömlek: 19271. Belge tarihi 13.06.1242 (H) / 12.01.1827 (M). / Plan and facade drawings of Sarıkışla.

Çeviri:

1. Çamaşırhane	18. ...	35. Katip ...	53. ... erleri 60 kişi
2. Aralık	19. Hela	36. Yüzbaşı	54. ...
3. Hela	20. Erlerin Koğuşu 50 adet	37. Erlerin koğuşu 50 adet	55. Kışlanın içini ve meydanı ...
4. "	21. ...	38. "	56. Uzunluğu 240 m.
5. Erler 50 Adet	22. Okul kapısı	39. Hela	57. Eni 110 m. ... olunmuş 171 m. ...
6. Yüzbaşı	23. Erlerin Koğuşu 50 adet	40. Aralık	58. Elli zira mimari oranındadır
7. ...	24. Yüzbaşı	41. Camii	59. Dehliz
8. Aralık	25. İmam odası	42. İmam odası	60. ...
9. Hazine-i ...	26. Cami	43. Yüzbaşı	61. ...
10. ... 24 adet	27. Aralık	44. Dehliz	62. Büyük kapı
11. Yüzbaşı odası	28. Hela	45. ...	
12. " 50 adet	29. Erlerin koğuşu 50 adet	46. Erlerin koğuşu 50 adet	
13. Erlerin koğuşu 50 adet	30. "	47. ...	
14. Hela	31. Yüzbaşı	48. Okul kapısı	
15. Mutfak	32. Kapıcı ... avlu	49. Erlerin koğuşu 50 adet	
16. ...	33. ...	50. Hela	
17. 120 erin koğuşu	34. Büyük kapı	51. Dehliz	
		52. ...	

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336 - 1920

<p>İdare ve gayri işleri için Başvekkâlet Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur</p>	<p>9 MART 1954 SALI</p>	<p>Sayı : 8653</p>
---	-----------------------------	--------------------

KANUNLAR

İzmir'de Sarıkışla ve müstemilâtının İzmir Belediyesinin yapacağı binalarla mübadelesi hakkında Kanun

Kanun No : 6310

Kabul tarihi : 3/3/1954

Madde 1 — Hazinesinin mülkiyetinde olup üzerinde Ordu Evi, Sarıkışla ve müstemilât binaları bulunan İzmir'in Konak mevkiinde kâin 53 166,50 metre kare mesahasında 207 ada 15 parsel numaralı gayrimenkul ile üzerinde askeri ambar binası bulunan aynı mevkiide kâin 1 697,50 metre kare mesahasında 243 ada 1 parsel numaralı gayrimenkul ikinci maddede tâyin edilen şartlarla Maliye Vekâleti tarafından İzmir Belediyesine devir ve temlik olunacaktır.

Madde 2 — I - İzmir Konak Meydanı ve civarına ait imar haritası ile 207 ada 15 parsel numaralı gayrimenkulde inşaata tahsis edilen yerlerden, Belediye Sarayı ile Tiyatro binası inşaatına tefrik olunan sahalar arasında kalıp blok inşaat için ayrılmış beheri biner metre karelik üç parsel, İzmir Belediyesi tarafından, Hazine namına ifraz ve tescil ettirilecektir.

II — İzmir Belediyesi tarafından:

- a) Bahribaba Parkının, Kız Lisesine mücavir kısmında ve cepheden Mithatpaşa Caddesi, arkadan park içindeki Birleşmiş Milletler yolu ile binanın sağ ve sol kanatlarından itibaren en az kırk metre mesafeden geçen hat ile mahdud sahada bir tümen komutanlığı binası,
- b) Bahribaba Parkının karşısında ve cepheden Mithatpaşa Caddesi, arkadan deniz sahili ile binanın sağ kanadından itibaren 5 metre ve sol kanadından itibaren 40 metre mesafeden geçen hat ile mahdud sahada bir ordu evi binası,
- c) Eğretpaşa Parkından ifraz edilecek bin metre karelik saha ile bunun içinde bir askerlik şubesi binası,
- d) İkinci Karantina üstünde Hazineye ait 18 853 metre karelik 146 pafta 1769 ada numaralı arsa üzerinde 500 kişilik bir kışa binası ile tavla ve garaj binaları,
- e) Millî Savunma Vekâleti tarafından temin ve irae edilecek arsa üzerine bir kimyahaneye binası,

İnşa ettirilecek, arsa ve müstemilâtları ile birlikte Hazine namına devir ve temlik olunacaktır.

Bu binalarla müstemilâtını tahhildecek ihata duvarları da belediye tarafından yaptırılacaktır.

III - İnşaatın fennî esaslarına mutabakatı Bayındırlık, ihtiyaca uygunluğu Millî Savunma Vekâletince kabul ve tasdik olunacaktır.

Madde 3 — Maliye Vekili, ikinci maddenin bir numaralı fıkrası mücibince Hazine namına ifraz ve tescil ettirilecek olan beheri biner metre karelik üç arsayı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına satmağa memurdur.

Bu parseller hakkında 6188 sayılı kanun hükmü uygulanmaz.

Madde 4 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'îdir.

Madde 5 — Bu kanun hükümlerini İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

6/3/1954